

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Рівне – 2018

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2018. – 241 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 30 листопада 2018 р.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

РОЗДІЛ 2. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК [94(44)+94(410)]:327 «1346/1347»

Олег Озимчук

СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346–1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III

В статті дається аналіз перспективних напрямків вторгнення у Францію під час підготовки військової операції 1346–1347 років періоду Столітньої війни (1337–1453). Охарактеризовані основні причини позитивного наслідку для Англії даної військової акції.

Ключові слова: Едуард III, Фландрія, Бретань, Гасконь, Філіп VI, Нортхемптон, Дербі, військовий плацдарм, Кан, Париж, Кале, фортифікаційна війна, д□ АркурФруассар.

The article suggests the analysis of the perspective directions of the invasion of France during the preparation of the military operation in 1346–1347 during the Hundred Years□ War (1337–1453). The article characterizes the main reasons for the positive effect of this military action for England.

Key words: Edward III, Flanders, Brittany, Gascony, Philip VI, Northampton, Derby, springboard for attack, Caen, Paris, Calais, fortification war, Harcourt, Froissart.

The Hundred Years□ War (1337–1453), which began with the rather sluggish mutual attacks of British and French detachments, greatly accelerated the action in the 1340s. The main task of the English King Edward III (1327–1377) at this stage was the capture of a reliable springboard for attack on the French coast for conducting large-scale military operations on land. Such a springboard should have had several benefits for the British: 1) coastal area for permanent supply with reinforcements from England; 2) a reliable food or industrial and commercial base for the maintenance of the British military contingent; 3) the local population had to be loyal to the British and dissatisfied with the French authorities. The three regions of the French kingdom, which met these conditions, were Flanders, Brittany and Gascony.

From the second half of the thirteenth century, Flanders firmly entered the trade and economic relations with the Kingdom of England. Weaving production of large Flanders cities (Bruges, Ghent, and Ypres) almost completely depended on the supply of raw materials from England. The feudal aristocracy of Flanders supported the new French dynasty of the House of Valois, but the urban bourgeoisie sought to break the financially unprofitable French customs bondage. The Flemish bourgeoisie clearly stated this through the «Bruges Massacre» and the defeat of the French knight cavalry in the Courtrai in 1302. In 1340, Edward III made a successful attempt to gain a foothold on the Flanders coast (victory in the sea Battle of Sluys), but the intervention of the Roman Pope Benedict XII (secular name Jacques Fornier) nullified England□s success. Edward III, under the pressure of papal excommunication from the church and imposing church interdict on England and Flanders, returned his troops to the homeland.

Столітня війна (1337–1453), яка розпочалася із доволі млявих взаємних випадів англійських та французьких загонів, значно прискорила дії у 1340-х роках. Головним завданням англійського короля Едуарда III (1327–1377) на даному етапі, було опанування надійного плацдарму на французькому узбережжі для ведення широкомасштабних військових дій на суходолі. Такий плацдарм повинен був мати декілька вигід для англійців: 1). узбережна територія для постійного постачання підкріпленням з Англії; 2). надійна продуктова або промислово-торгівельна база для утримання англійського військового контингенту; 3). місцеве населення лояльне до англійців і невдоволене французькою владою. Подібному відповідали три регіони Французького королівства: Фландрія, Бретань і Гасконь.

Фландрія з другої половини XIII століття міцно увійшла в торговельно-економічні відносини з Англійським королівством. Ткацьке виробництво великих фландрійських міст (Брюгге, Гент, Іпр) практично повністю залежало від постачання сировини з Англії. Феодальна аристократія графства Фландрія підтримувала нову французьку династію Валуа, але міська буржуазія прагнула розірвати фінансово не вигідну французьку митну кабалу. Про це міщани Фландрії чітко заявили акціями «Брюггської різанини» та розгромом французької лицарської кінноти біля Куртре у 1302 році. В 1340 році Едуард III здійснив вдалу спробу закріпитися на фландрійському узбережжі (перемога у морській битві біля Слейса), але втручання римського папи Бенедикта XII (в миру Жак Фурньє) звело нанівець англійський успіх. Едуард III, під тиском папського відлучення від церкви та накладання церковного інтердикту на Англію і Фландрію, повернув свої війська на батьківщину.

Герцогство Бретань, яке з 1341 року ув'язало в династичній війні («Війна за бретонський спадок») між графами Монфор та Блуа-Шатійон, також мало перспективи для англійської підтримки, особливо після того як Жан де Монфор приніс оммаж (васальну присягу) Едуарду III. Англійці підтримали партію Монфорів військовими загонами. З 1341 по 1346 рік в Бретані діяла англійська армія під командуванням графа Нортхемптона Вільяма Богуна [9, с. 83-84], яка контролювала декілька важливих бретонських фортець.

Герцогство Аквітанія тривалий час було під безпосередньою владою англійських королів. Вважаючи аквітанські володіння природною власністю родини Плантагенетів, Едуард III мав надію на підтримку англійців місцевою аристократією. Особливо прагнули союзу з Англією войовничі гасконські рицарі, чиї дрібні земельні володіння на півдні Аквітанії виживали лише завдяки виноторгівлі з англійськими портами. Влітку 1346 року англо-гасконські війська під командуванням графа Дербі (з 22 вересня 1345 року граф Ланкастер) Генрі Гросмонта взяли під контроль близько 50-и аквітанських замків і фортець.

Таким чином, Едуард III планує військову експедицію 1346 року проти французького короля мав три вектори дії. Якщо вірити хроністам XIV століття та багатьом сучасним дослідникам про прагнення англійського короля оволодіти Парижем, то узбережжя Бретані та Фландрії давали найкращий доступ до столиці Франції. Хоча Гасконь була віддалена від головної цілі Едуарда III, однак дії графа Дербі відволікали значні сили французів на південь королівства. Дофін Франції герцог Нормандський Жан (Іоан) із потужною армією безуспішно штурмував аквітанську фортецю Егійон, в якій перебував англійський гарнізон [2, с. 185-186]. Військові успіхи Вільяма Богуна в Бретані затьмарювалися відсутністю підтримки мешканців герцогства ображених жорстокістю та грабунками англійців. Гіркий досвід наслідків попередньої кампанії у Фландрії примушував Едуарда III вважати на профранцузьку позицію нового римського папи Климента VI (в миру Пьер Роже).

Англійському королю була конче необхідна, можливо невелика, але, надійна узбережна територія з великим портом на близькій відстані від англійського берега. На вибір стратегічного напрямку вторгнення в 1346 році Едуарда III вплинули, ще два фактори. Хоча англійський король вже мав сумніви щодо фландрійського плацдарму, однак військова експедиція готувалася в даному напрямку, як найбільше перспективному на початок 1346 року. Ще 15 вересня 1338 року німецький імператор Людвіг IV Віттельсбах (1314–1347) уклав з Едуардом III союзню угоду і призначив англійського короля вікарієм «усієї Німеччини і Франції, із усіма їх провінціями та регіонами» (лат. «per Allemanniam et Galliam et universas earum provincias et partes»). Архієпископ Трірський навіть оголосив про права Едуарда III, рівні правам німецького імператора та від імені всіх курфюрств імперії присягнув монарху. Титул був потрібний англійському королю для можливості набору на території імперії армії. Особливо підкреслювалося, що військова служба підданих імперії буде оплачуватися із англійської скарбниці, а не на основі васального обов'язку [4, с. 158]. Під своїми знаменами Едуард III закликав підданих німецького імператора воювати проти Філіпа Валуа, як узурпатора Фландрії, Камбре і Бургундії, які в минулому належали Священній Римській імперії германської нації. Однак події початку 1346 року змусили англійського монарха задуматися над зміною стратегії. Графство Ено (Геннегау) та герцогство Брабант, через економічні протиріччя з фландрійцями, вийшли із союзу з Англією. Розрив певним чином сприяв і німецький імператор Людвіг IV Віттельсбах, якого непокоїли надто тісні і дружні відносини між імперськими територіями Ено та Брабанту з Англійським королівством та претензії Едуарда III на територію Фландрії. Тому в битвах Столітньої війни періоду 1346–1347 років піддани німецького імператора воювали на боці французького короля.

Очевидно, що англійський король планував заволодіти портом Кале в графстві Гін, що відповідав усім стратегічним, військовим, політичним і економічним вимогам. Багате портове місто на материковому узбережжі в найвужчій частині протоки Па-де-Кале від початку Столітньої війни стало притулком французьких та генуезьких каперів. В Кале англійців не любили. Але, напевно, плануючи військову акцію Едуард III найменше переймався почуттями французів. Від кордону із Фландрією Кале відділяло не більше 30 кілометрів. З огляду на непевну ситуацію із фландрійцями, перед висадкою у Фландрії та початком наступу на Кале, потрібна була достовірна інформація про позицію фландрійських міст. Тому Едуард III вирішив особисто зустрітися із лідером фламандської буржуазії капітан-генералом Гента Якобом ван Артевельде [9, с. 47-48]. Фламандський лідер публічно проголосив англійського принца Едуарда (Чорний Принц) своїм сеньйором герцогом Фландрійським, однак це вартувало йому життя [10, с. 96-97]. Міщани Гента після подій 1340 року прагнули нейтралітету: не підтримували французького короля, продовжували вигідно торгувати з англійцями, але не збиралися воювати за Англію. Коли влітку 1346 року флот Едуарда III виходив із гирла Темзи, англійський монарх отримав звістку із Фландрії про вбивство Якоба ван Артевельде міщанами Гента.

Хоча фламандці завірили розлюченого короля Англії у вірності союзницьким обіцянкам, він заявив «... що примусить їх дорого заплатити за смерть його дорогого кума, який так мудро ними правив» [11, с. 135]. Делегація фламандських міщан прибула до Лондона і вірогідно лише за допомогою додаткових фінансових внесків змогла залагодити конфлікт з Едуардом III. Фламандці запевнили монарха у вірності союзницьким присягам. Але для завоювання Кале англійцям був потрібен надійний, прогнозований союзник. На літо 1346 року ні Фландрія, ні Бретань, ні Гасконь не відповідали потребам військової операції, основні дії якої планувалися проти добре укріплених фортець. Армія Нортхемптона застрягла у фортифікаційній війні в Бретані, фландрійцям Едуард III більше не довіряв, а сили графа Дербі в Гасконі надійно утримував французький дофін Жан Нормандський. Першопочатковий план із залученням військ Дербі та Нортхемптона після висадки головних сил Едуарда III у Франції провалився.

Новий стратегічний напрямок англійському королю рекомендував французький ренегат Жоффруа д'Аркур, один із найвпливовіших баронів Нормандії. д'Аркур брав участь у бойових діях французького короля проти фламандців і всіляко підтримував становлення нової династії Валуа. Однак, після конфлікту із маршалом Франції Робером Бертраном, був оголошений поза законом, його землі конфіскували на користь французької корони. У своїй «Хроніці» Жан Фруассар чітко вказує на роль Жоффруа д'Аркура у нормандському напрямку вторгнення 1346 року: «... месьєр Жоффруа з великим обуренням і образою згадував про його переслідування за наказом короля Франції. Тому всі свої сили і прагнення він спрямував на те, щоб переконати короля Англії висадитися з військом у Нормандії. Він вперто йому твердив, що Нормандія – одна із найбагатших земель світу. Оскільки вона переповнена всіляким добром, король знайде там якнайбільшу вигоду для себе і своїх людей» [11, с. 146]. Без підтримки інших англійських військ вигода висадки в Нормандії була очевидною із декількох причин, які нівелювали проблеми з комплектацією та забезпеченням загонів Едуарда III. По-перше, там було декілька портів, що могли прийняти значну кількість кораблів під час висадки англійського десанту. По-друге, багаті нормандські землі могли забезпечити продуктами армію на марші. По-третє, нормандські міста були мало захищеними, що давало надію успішних військових дій невеликою армією. Маючи за приклад негативний досвід Дербі в Аквітанії та Нортхемптона в Бретані, англійський король найбільше остерігався фортифікаційної війни на шляху до Кале. Тому нормандські фортеці та замки, чії фортифікації давно поглинули багаті міста, давали можливість легкого штурму із найменшими втратами.

Армія вторгнення Едуарда III розпочала своє формування ще на початку 1346 року в англійському Портсмуті. Процес комплектації та збору багатотисячної армії було неможливо приховати від французьких інформаторів, оскільки навіть під час самих гострих фаз Столітньої війни між британським та французьким узбережжям продовжувалася активна морська торгівля. Також активно, і головне без контролю світської влади, між Францією та Англією пересувалися християнські священники та ченці. 6 квітня 1346 року Едуард III наказав усім викликаним його указом васалам збиратися в місті Портсмут «для служби всюди, куди б він їх не повів» [1, с. 68]. Сучасні дослідники даної проблеми твердять, що подібний указ король розповсюдив ще напередодні 1 березня [11, с. 730]. Дата відправки флоту з армією до французького узбережжя не могла бути таємницею. Завантаження кораблів припасами та посадка на них воїнів, давала зацікавленим спостерігачам або шпигунам точну дату висадки у Франції. Важкі кораблі-нефи доправлялися за сприятливого вітру та погоди до Фландрії за 6-8 годин, до Бретані або Нормандії – протягом світлового дня або доби, до Гасконі – за тиждень. Тому, Едуард III не тільки тримав у таємниці місце вірогідної висадки, але й сприяв поширенню дезінформації. Наприклад, знаючи про тісні зв'язки між лондонськими та паризькими бенедиктинськими абатствами, англійський король 6 травня 1346 року повідомив церковним властям Лондона про відправку армії в Гасконь [1, с. 68]. Очевидно, що подібна дезінформація повинна була потрапити до ворога.

Готуючись до війни, Едуард III дбав про суспільну думку не тільки в Англії. Особиста переписка із європейськими монархами, з римськими папами, обов'язково зачіпала тему французького спадку Капетингів та права на французький престол Едуарда III. Активно поширювалися звернення англійського короля не тільки до незначних підданих Англійського королівства, але й до французького народу, як до своїх підданих, якими править незаконний узурпатор і тиран [4, с. 37]. Офіційні королівські прокламації (*proclamations, littera*) призначалися для публікації, максимального поширення та формування суспільної думки серед підданих і союзників. Хоча їх першопочатковий текст складався латинською, в Англії такі королівські прокламації поширювалися англійською мовою, мовою якою розмовляв простий народ, а нефранкомовна феодална верхівка. Це стало початком ствердження англійської мови, як мови офіційних державних документів і витіснення з державної канцелярії французької мови, що було пізніше офіційно закріплено наказом Едуарда III у 1362 році [4, с. 162]. Подібна активізація звернень, листів і петицій також частина інформаційної війни, яка спрямовувала

думку французів в бік версії про вірогідний похід англійського короля на Париж за французьким троном.

Про надзвичайну секретність напрямку вторгнення англійської армії свідчить той факт, що справжній порт призначення капітани англійських кораблів знали 11 липня 1346 року, коли англійський флот із армією вторгнення вийшов у відкрите море [1, с. 69]. Про успіх дезінформаційної підготовки походу свідчить не тільки здивування англійських командирів впевнених у висадці в Гасконі, але й у розгубленості французів. Від своїх агентів Філіп VI знав про таємні військові приготування англійців і зосередив головні сили ближче до Гасконі. Також, щоб не отримати несподіванок від англійців, французький монарх наказав посилити гарнізони в усіх портах атлантичного узбережжя. Разом із іншими напрямками французи укріпили позиції в Нормандії, куди король відправив свого коннетабля Рауля д'Еграфу Гінського та графа-шамбеллана Танкарвільського, спеціально відкликаних з-під Егійона [11, с. 147]. Коли французи знали точне місце висадки англійської армії Едуарда III, коннетабль терміново відкликав з інших портових міст частину гарнізонів для укріплення нормандського міста Кан.

Точна кількість англійського війська, яке розпочало висадку 12 липня 1346 року в затоці Ла-Уг (сучас. Сен-Ва-ла-Уг) поблизу нормандського міста Шербур (відстань 29 км на схід) на півострові Котантен невідома. Тогочасні хроністи зважали лише на точну кількість вельмож і командирів. Наприклад, Жан Фруассар повідомляє про «...приблизно 4 тисячі латників і 10 тисяч лучників, не рахуючи ще валлійців і ірландців, які звично слідували за військом пішими» і дає точну кількість знатних англійців: «...принц Уельський, ...граф Херіфорд, граф Нортхемптон, граф Корнуолл, граф Уорік, граф Саффолк, граф Арундел, граф Марч, граф Хантінгдон, мессієр Рейнольд Кобхем, мессієр Джон Бошем, мессієр Льюїс Бошем, мессієр Роджер Бошем, сир Росс, сир де Ла-Вар, сир Фелтон, мессієр Вільям Фітц-Уорен, сир Уілоубі, мессієр Вільям Віндзор, сеньйор Бредстоуна і сир Мултона» [11, с. 147]. Найбільше достовірні джерела стверджують про 16 500 воїнів в армії Едуарда III, безврахування армійської обслуги (ковалі, зброярі, прапороносці, лікарі і т.п.) [5, с. 260]. Частину армії Едуарда III склали васали короля (банерети і бакалаври), іншу – формували наймані війська з Англії.

Кількісний та якісний склад англійської армії, методи ведення бойових дій під час походу короля Едуарда III, підтверджують попередні тези про відсутність планів захоплення французької столиці на даному етапі війни. Хоча не виключено, що за певного сприяння військової удачі та помилок ворога, англійці не відмовилися б від захоплення Парижа. Едуард III був добреознайомлений із ситуацією в Франції і чудово розумів, що його претензії на престол не підтримують більшість французьких феодалів. З такою невеликою армією як англійська, можна було надіятися лише на повномасштабне повстання французьких васалів Філіпа VI та їх допомогу англійській армії. Такої підтримки англійський король не мав. Він міг планувати силове заволодіння французькими землями із повномасштабною або частковою їх окупацією. Однак і для подібної акції, коли потрібно розташовувати в захоплених у ворога населених пунктах військові залоги, потрібної кількості військ було недостатньо. Едуард III реально оцінював потенціал своїх збройних сил, і тому військова операція 1346 року планувалася як стрімке шевоше (набіг) із кінцевим пунктом в Кале. Англійський король діяв на землях потенційних підданих не як добрий правитель і захисник законів, а як жорстокий загарбник і грабіжник, жодним чином не дбаючи про виконання усіх обіцянок даних в поширених перед походом прокламаціях. Вже у перші дні після висадки про справжню мету походу англійців впевнилися мешканці півострова Котантен. 13 липня 1346 року англійці пограбували порт Ла-Уг, подібна доля спіткала Барфльор і Шербур [11, с. 149]. Ці значні французькі портилишалися в тилу, за межею головного напрямку походу англійців. Едуард III наказав знищити найбільші порти Південної Нормандії, щоб не залишати в тилу ворожі гарнізони. Військові та вантажні судна французів англійський король наказав знищити. Той факт, що Едуард III навіть не намагався заволодіти флотом французів, також підтверджує що це було шевоше. Один із головних намірів під час середньовічних набігів-шевоше – це завдання максимального економічного збитку супротивнику для його послаблення.

Щоб зробити збиток французам якнайбільшим, Едуард III розділив свої сили на чотири частини. Флот отримав завдання рухатися вздовж французького узбережжя герцогства Нормандського і спустошувати всі портові міста. Основні сили англійських піхотинців і кавалеристів рушили суходолом вздовж узбережжя в напрямку головного нормандського міста Руан. Авангардом армії формально керував син Едуарда III 16-річний принц Уельський. Але насправді головними ударними частинами англійської армії командували його радники – Вільям Богун граф Нортхемптон і Томас Богун граф Уорік [9, с. 88-89]. Два маршали, Вільям Уффорд граф Саффолкі Годфруа д'Аркур отримали по 2500 воїнів (500 рицарів і 2000 лучників), і повинні були діяти автономно від основних сил. Саффолк і д'Аркур діяли на флангах армії, віддалялися від неї на відстань 10-15 км, тим самим збільшували збиток французам. Після висадки на французькому узбережжі та грабунку портових

міст вся англійська армія була повністю забезпечена транспортом, всі лучники та списоносці рухалися кінними. Так виконувався один із головних постулатів шевоше – стрімкість переміщення ворожою територією.

Більшість нормандських міст не мали фортифікацій, або вони були старими та занедбаними. Шлях англійців до першої великої фортеці був швидким і руйнівним. З 13 по 26 липня 1346 року армія Едуарда III захопила і спустошила нормандські міста Морсалин, Валонь, Сен-Ком-дю-Мон, Карантан, Понт-Ебер, Сен-Ло і Фонтене-Ле-Пенель. Багатий торговельний Кан не зміг втримати армію Едуарда III. Місто із потужною цитаделлю [8, с. 246], яке повинно було затримати на тривалий час загарбників, через неузгоджені дії гарнізону було захоплене за кілька годин. Про французьку катастрофу в Кані безапеляційно повідомляє Жан Фруассар: «Там були знайдені і пограбовані такі незлічені скарби, що важко уявити і повірити... Описувати переслідування, убивства, насилля та інші страшні біди, вчинені тоді в доброму місті Кан, неможна без смутку. І великий жах викликає думка про те, що християни можуть з таким задоволенням, без всіляких докорів сумління знищувати один одного» [11, с. 154].

Після п'яти днів відпочинку армія англійців продовжила рух на північ. Наступними жертвами стали міста Троарн, Аржанс, Сен-Лоран-дю-Мон, Лізьйо, Бріонн. 7 серпня 1346 року армія Едуарда III підійшла до лівого берега р. Сена в районі м. Ельбюф. Едуард III був змушений змінити план шевоше, оскільки отримав ще в Кані від полонених французів інформацію про значну концентрацію французьких військ поблизу Руана. Війська англійців розпочали рух уздовж лівого берега Сени на схід в пошуках переправи через річку. Французький король отримавши інформацію про подібні дії ворога розпочав активне формування своєї армії та підготовку до оборони Парижа. Очевидно, що Філіп VI сприйняв рух англійської армії на схід, як загрозу для французької столиці. Захоплення англійцями лівобережних міст Пон-де-л'Арша, Лув'є, Лонжвіля, Вернона, Френьоза, Рольбуаза, Манта, Епона, Верньоа і Пуассі – викликали паніку серед парижан. Однак, Едуард III не мав навіть мінімального військового потенціалу для штурму або облоги таких потужних фортифікацій, якими були у середині XIV століття стіни Парижа [8, с. 378]. Англійський король сам перебував у складному становищі: шлях на захід вздовж Сени перекривало руанське військове угруповання французів на чолі з графом д'Аркурром (старший брат Годфруа д'Аркура), зі сходу загрожували сили Філіпа VI в Парижі, рух на північ через Сену унеможлилювали зруйновані французами мости. Відступ назад до узбережжя Котантену не розглядався на даному етапі походу, але напевно англійський король добре усвідомлював, з якими проблемами зіткнеться його армія відступаючи по території, яку вони нещодавно руйнували та спустошували.

В Пуассі французи встигли лише частково зруйнувати міст через Сену, залишивши опори. Саме цим скористався англійський король. Через п'ять днів англійці відбудували міст і змогли переправитися на правий берег річки. Едуард III вважав це справжнім порятунком: він не тільки виходив на широкий оперативний простір, але й міг здійснити другу частину плану вторгнення - з'єднатися із фламандською армією, яка мала наступати із півночі. Ще 24 червня 1346 року в Генті відбулася зустріч представників «трьох міст» (Іпр, Брюгге, Гент), де фламандці вирішили приєднатися до шевоше Едуарда III [7, с. 443]. Готуючись до походу англійський король був невпевнений у підтримці Фландрії, але вислав їм на допомогу 600 рицарів і 600 лучників під командуванням сера Хью Гастінгса [1, с. 74]. На початку серпня англо-фламандські сили розпочали здійснення другої фази війни з Францією. Війська вирушили з міста Іпр на південь, але через відсутність надійного і швидкого зв'язку координація дій була затруднена. Гастінгс на мав повноважень діяти самостійно. Тим більше, що Філіп VI вдало розташував свої війська між англійцями та річкою Сомма, за якою перебувала англо-фламандська армія. І Гастінгс, і Едуард III добре усвідомлювали, що у Філіпа VI достатньо велика кількість воїнів для одночасної боротьби з обома англійськими загонами. Таким чином, хоча за планом англійського короля французи повинні були потрапити в лещата двох англійських армій між Сеною та Соммою, Едуард III сам опинився у складному становищі. Для середньовічних війн була характерною облогова війна, Едуарду III і його армії в даному поході прийшлося боротися не з фортечними мурами, а з річками, переправами та мостами. Він мав успіх в захопленні фортифікацій, але отримав значні проблеми під час форсування багаточисельних річок Північної Франції.

Стрімкість переміщення англійських військ на північ до Сомми, пояснюється прагненням Едуарда III якнайшвидше з'єднатися із силами Гастінгса. Але монарх не знав, що англо-фламандський загін залишився на території графства Фламандського, а за Соммою його чекають ще більші проблеми. З 17 по 21 серпня 1346 року англійці здійснили швидкий марш маршрутом Кормей-ан-Вексен, Отей, Труасрьо, Бопре, Марсей-ан-Бовезі, Гранвільє, Даржі-Пуа, Ерен. Рух англійців прискорював той факт, що паралельно їх армії рухалися значні загоны французьких рицарів. Тому англійці на своєму марші обмежилися лише грабунком околиць міст та їх підпалом, не турбуючи укріплення. Основні сили англійців залишилися в Ерені. В бік Сомми для розвідки Едуард III відправив авангардний загін на

чоліз маршалами Уоріком і д'Аркурром. Однак, міст через Сомму в районі міста Лонпре-сюр-Сомм був зруйнований, а на правому березі англійців очікував сильний французький загін. Вірогідно в Лонпре-сюр-Сомм маршали отримали також інформацію про розташування основних сил французів вище по течії річки в Амьені, на відстані одноденного переходу армії (бл. 25-30 км) [11, с. 158-159]. За таких обставин Едард III спрямував армію з Ерена на захід, тримаючись безпечної відстані 10-15 км від Сомми. Король відправляв розвідувальні загопи до річки в пошуках переправи, але вони постійно наражалися на опір дислокованих на правому березі французьких рицарів, або знаходили зруйновані мости. Міщани в графствах Ам'єнуа та Понт'є, відчуваючи підтримку французького королівського війська, не здавали фортець та замків, як це робили нормандці раніше. Лише зрада французького полоненого воїна Гобена Агаша дала можливість переправитися на правий берег Сомми. Вранці 24 серпня 1346 року англійці форсували річку через брід Бланш-Так, попутно подолавши незначний опір французів [11, с. 160-161].

Втомлена армія Едуарда III після переправи отримала відпочинок. Король на другий день наказав зупинитися біля містечка Кресі в графстві Понт'є. До Кале було два денних переходи (бл. 50 км), однак існували причини, які змусили англійського монарха дати битву французам. Англійці могли без битви дійти до Кале – французи були на відстані денного переходу. Однак, під стінами Кале англійці могли опинитися в пастці, між французькою армією та сильним французьким гарнізоном фортеці. У Едуарда III не було альтернативи на даному етапі: або стовідсоткова поразка під Кале і крах усього військового плану, або спроба використати вигідну позицію під Кресі і хоча б завдати локального збитку французькій армії. Аналіз битви біля Кресі 26 серпня потребує деталізації і окремої статті. Тому згадаємо лише її результати, а це повний розгром французького війська із втратами близько 4000 рицарів, серед яких молодший брат французького короля граф д'Алансон Шарль, король Богемії Йоган II Сліпий, граф Фландрійський Луї II де Невер, граф Блуа Луї I де Шатійон, герцог Лотарінгський Рудольф I, граф Шампанський Луї II [9, с. 572]. Підтверджуючи страшні втрати французів Жан Фруассар у своїй «Хроніці» повідомляє: «...знайшли мертвими в полі 11 представників вищої знаті, враховуючи одного прелата, 80 рицарів-банеретів, приблизно 12 сотень однощитових або двощитових рицарів і добрих 15 тисяч інших воїнів – зброєносців, турнікелів, ополченців із добрих міст..., генуезців і піхотинців. А з англійців мертвими були знайдені лише три рицарі і близько 20 лучників» [11, с. 171]. Стратегічна ініціатива, яку так важко здобували французи, також була втрачена.

28 серпня 1346 року Едуард III спрямував свої війська в бік Кале. Протягом тижня англійці оволоділи містами: Валлуар, Метене, Сен-Жосс в графстві Монтерей; Етапль, Ньовшатель, Віміль в графстві Булонь. 4 вересня 1346 року авангард війська увійшов у межі графства Гін, на території якого розташовувалося портове місто-фортеця Кале. Хоча облога міста затягнулася на рік, і англійці втратили під його стінами надміру багато воїнів, однак кінцевий результат віншував усі витрати і втрати Едуарда III. Як пізніше з'ясується, саме Кале залишиться в руках англійців як цінний трофей, навіть після програної Столітньої війни.

Джерела та література

1. Бєрн А. Битва при Креси. История Столетней войны с 1337 по 1360 год / Альфред Бєрн. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. – 348 с.
2. Брайант А. Эпоха рыцарства в истории Англии / Артур Брайант. – СПб: «Евразия», 2001. – 368 с.
3. Граветт К. Рыцари: история английского рыцарства. 1200-1600 / Кристофер Граветт. – М.: Эксмо, 2010. – 312 с.
4. Калмыкова Е.В. Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья / Елена Викторовна Калмыкова. – М.: Квадрига, 2010. – 664 с.
5. Корриган Г. Столетняя война / Гордон Корриган. – М.: АСТ, 2015. – 352 с.
6. Макглинн Ш. Узаконенная жестокость: правда о средневековой войне / Шон Макглинн. – Смоленск: Русич, 2011. – 448 с.
7. Пиренн А. Средневековые города Бельгии / Анри Пиренн. – СПб: «Евразия», 2001. – 512 с.
8. Торопцев А.П. Мировая история крепостей и замков / Александр Петрович Торопцев. – М.: Эксмо, 2008. – 704 с.
9. Устинов В.Г. Столетняя война и Война Роз / Вадим Георгиевич Устинов. – М.: АСТ: Астрель; Хранитель, 2007. – 637 с.
10. Фавье Ж. Столетняя война / Жан Фавье. – СПб: Евразия, 2009. – 656 с.
11. Фруассар Ж. Хроники. 1340-1350 / Жан Фруассар. – СПб: Издательство РХГА; Ювента, 2012. – 856 с.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Федоришин Микола

ПІВНІЧНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА
У СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Паславська Наталія

КЕРІВНИЦТВО КРАВЕЦЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ ЛЬВОВА В XVI-XVIII СТ.:
ЦЕХМІСТРИ, СТОЛОВІ ТА СТАРШІ МАЙСТРИ 8

Смерека Богдан

ВОЛОЦА – ЛУЦА – КОРИТКІВ: ДО ІСТОРІЇ ДВОХ НЕВДАЛИХ ЛОКАЦІЙ
ОДНОГО МІСТЕЧКА В ПЕРЕМИШЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ В XVII СТ. 12

Гурбик Андрій

КОЗАЦЬКА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО- КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 21

Шеретюк Руслана, Стоколос Надія

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЧЕРНЕЧИХ ОРДЕНІВ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.):
СУТНІСТЬ, СПРЯМОВАНІСТЬ, НАСЛІДКИ 27

Візітів Юлія, Рогожина Катерина

ВИБРАНІ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКІ КАРТВЕЛІ ДОБИ РОМАНТИЗМУ
(XVIII–XIX СТОЛІТТЯ) 33

Мартинчук Світлана

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ. 39

Самчук Тарас

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1863) 47

Проців Олег

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВЕДЕННЯ РАКІВ У ГАЛИЧИНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 52

Левчук Ірина

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОСВІТНИЦЬКО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 57

Прищепя Олена

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В ПРИШВИДШЕННІ ТЕМПІВ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ПОВІТОВИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 62

Галуха Любов РОЗВИТОК ЧОРНОСОТЕННОГО РУХУ НА ВОЛИНІ 1905–1914 рр.: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	69
Давидюк Руслана, Микитюк Тетяна «ПОВОРОТНИЦТВО» ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ФАКТОРА	74
Бородинська Ліна ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ	82
Павлова Олександра «КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» КИЇВСЬКИЙ УКРІПЛЕНИЙ РАЙОН. ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ КИЄВА, СТВОРЕНИХ 1929–1941 РОКАХ	88
Карпунхіна Тетяна, Одарчук Тетяна УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	91
Малежик Дмитро ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ’ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-х рр.	101
Грубінко Андрій ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	105
Ліннік Юрій МОДЕЛЬ СПІВІСНУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)	110
Томчук Любов ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КУЛЬТУРІ	113
РОЗДІЛ 2.	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Озимчук Олег СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346-1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III	117
Константинов Валентин СИТУАЦІЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЖЕСТВА В КОНЦЕ 1615 НАЧАЛЕ 1616 ГОДА	123
Ціватий Вячеслав ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФІНАЛ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ (1618–1648): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	127

Кукса Александр БЕЛАРУСЬ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ П. СКОРОПАДСКОГО	135
Щавлінський Микола БІЛОРУСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА І РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1918 РОЦІ	138
Хахула Любомир 1918 РІК В УКРАЇНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (1989–2015)	143
Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна КОРАН ТА ЕТИЧНІ ПРИПИСИ ІСЛАМУ	148
Срібняк Ігор ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ УНР У ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕБІГ КОНФЛІКТУ МІЖ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПРАВЛІННЯМ ТА ТАБОРОВИМИ ФІЛІЯМИ (1923 р.)	152
Науменко Олена РЕПАТРІАЦІЯ ГРОМАДЯН СРСР З ТАБОРІВ DPs: НАПРАЦЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД (1944–1946 рр)	157
Опанасюк Тетяна РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1989 – ПОЧАТОК 1991 рр.)	162
Панченко Андрій ПАРТІЇ, «ВИСІВ У ПОВІТРІ» НА ПОРОЗІ ОДНОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ БССР	167
Мартинчук Інна РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)	171
Олюнина Ирина РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ПРИГРАНИЧНЫХ РАЙОНАХ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	179
Сєвєрова Ольга, Биков Александр ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МІФУ	182
Санжаревський Олег ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	186
РОЗДІЛ 3.	
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищєна Богдан ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.	191

<i>Антипчук Надія</i> МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ	204
<i>Михальчук Роман</i> ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ	209
<i>Алексійчук Лариса</i> САНІТАРНИЙ ПУНКТ / ШПИТАЛЬ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ЗАГРАВА» У СЕЛІ ТИННЕ НА САРНЕНЩИНІ	214
<i>Данильчук Віталіна</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У МІСТІ РІВНЕ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	219
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Блануца Андрій</i> ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	226
РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
<i>Шеретюк Валерій</i> ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ФЕНОМЕН «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» 1968 р. (Рец.: Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія / Р. М. Постоловський, І. О. Десятничук, А. В. Слесаренко, І. В. Філіпчук; за ред. Р. М. Постоловського. – Рівне: Видавець О.Зень, 2018. – 240 с.: іл.)	234

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2018 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Замовлення № 226/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – Вип. 30. – Рівне, 2018. – 241 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018